

Косаківський В. А. Відбитки тканин на кераміці з пізньотрипільського поселення Ялтушків на Поділлі // В. А. Косаківський, В. В. Очеретний, В. П. Прилипко / Подільська старовина: зб. наук, праць / Вінниц. обл. краєзн. музей; відп. ред. В. А. Косаківський. – Вінниця: РВВ ВАТ "Віноблдрукарня", 1998. – С.29-40

*КОСАКІВСЬКИЙ В. А.,
ОЧЕРЕТНИЙ В. В., ПРИЛИПКО В. П.*

ВІДБИТКИ ТКАНИН НА КЕРАМІЦІ З ПІЗНЬОТРИПІЛЬСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ ЯЛТУШКІВ НА ПОДІЛЛІ

Відбитки тканини на трипільській кераміці зустрічаються не часто, а тому кожна нова знахідка привертає увагу дослідників. За більш як столітню історію дослідження Трипільля тканинам присвячено лише дві роботи М. А. Новицької та окремі повідомлення Є. Штерна, Т. С. Пассек, М. Л. Макаревича та В. І. Маркевича (Новицька, 1948, с 44-61; 1960, с. 33-35; Штерн, 1907, с. 33; Пассек 1951; 1953, с. 59; Макаревич, 1960, с. 29-32; Маркевич, 1981, с. 113-117). До речі, В. І. Маркевич пише про знахідки на півночі Молдови сотень відбитків трипільських тканин (Маркевич, 1981, с. 115). В ході дослідження пізньотрипільських пам'яток Поділля (в межиріччі Південного Бугу та Дністра) нами також виявлено кераміку з відбитками тканин: два відбитки в Чечельнику (рис. 4.3), один у Білому Камені (рис. 4.4) Чечельницького району (Косаківський, 1995, с 125-128: рис. 38.3; 39.1,2) та шістнадцять у Ялтушкові Барського району Вінницької області.* Ці знахідки значно доповнюють вже опубліковані матеріали.

* Висловлюємо подяку С. О. Гусеву за надану практичну допомогу при підготовці матеріалів до друку, та В. Ф. Фоницькому і М. Й. Фуршту за допомогу при виготовленні фотографій.

За класифікацією М. А. Новицької серед наявних відбитків маємо два види тканин: виготовлені на ткацькому верстаті та в'язані спицями або крючком. Результати дослідження відбитків тканин з Ялтушкова показано в таблиці:

Вид переплетення ниток	Групи тканин	Підгрупи тканин	Кількість ниток основи на 1 см кв.	Кількість ниток підкання на 1 см кв.	Рисунок
Килимове переплетення	I	тонкі тканини	5	5—6	1.1
		— " —	4	6	1.3
		— " —	4	5	1.4
			4	6	1.5
		— " —	5	6	2.1
		середньої товщини тканини	3	4	2.2
		товсті тканини	1	2	2.3
Просте полотняне переплетення	II	тонкі однотипні тканини	4	4	2.4
			4	6	3.1
		— " —	4	6	3.3
			4	6	4.1
		— " —	4	4—5	4.2
Тканина ткана трьома ткацькими техніками	III	техніка "візерункова"	5	6—7	3.4 3.5
Тканина в'язана спицями	IV				5.1
Тканина в'язана крючком	V				5.2
					5.3

Згідно таблиці, першу, саму чисельну групу відбитків складають тканини, виготовлені технікою килимового (рипсовидного) переплетення (рис. 1.1,3-5; 2.1-3). Щільність основи в тканинах цієї групи – 1-5 ниток, а підкання – 2-6 ниток на 1 см². Вважаємо доцільним виділити в цій групі три підгрупи тканин, в залежності від товщини ниток та їх щільності. До пер-

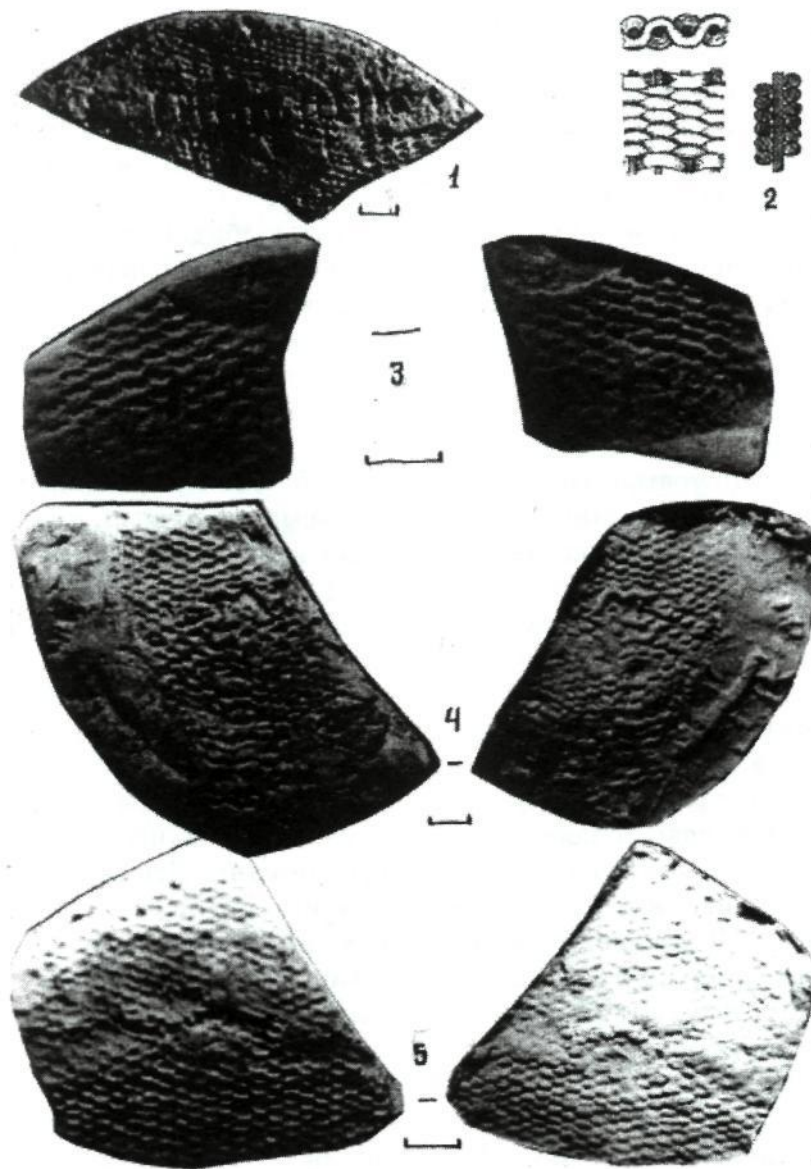

Рис. 1.1,3-5 — відбитки тканин килимового переплетення на фрагментах кераміки з поселення Ялтушків; 2 — схема килимового (рипсовидного) переплетення (за М. А. Новицькою).

шої підгрупи зараховано п'ять відбитків, в яких кількість ниток основи і піткання найбільша, тобто, це тонкі тканини (рис. 1. 1,3-5; 2.1). До другої та третьої підгруп зараховано, відповідно, по одному відбитку (рис. 2.2,3). В третій підгрупі нитка товста. Вона зсукана з кількох тонких.

В другій групі об'єднано п'ять відбитків тканин, виконаних технікою простого полотняного переплетення (рис. 2.4; 3.1,3; 4.1,2). Щільність основи в тканинах цієї групи – 4 нитки, а піткання – 4-6 ниток на 1 см², тобто тканини цієї групи одноманітні. В них добре простежуються між нитками піткання нитки основи.

До третьої групи віднесено лише один унікальний відбиток тканини, виконаний трьома ткацькими техніками: килимове ткацтво, просте полотняне переплетення та перебірне ткацтво (?) (рис. 3.4,5). Основна частина відбитку тканини виконана технікою килимового переплетення. У верхньому кутку збереглося шість рядків піткання, тканого простим полотняним переплетенням. Верхня смужка візерунку починається переплетенням кожної нитки основи двома нитками піткання. З правого боку у двох нижніх рядках лише шість ниток основи переплетено двома нитками піткання, яке переходить у килимове переплетення. Дев'ять наступних рядків ткані також килимовим переплетенням. У наступних двох рядках шість ниток основи переплетено двома нитками піткання, яке також переходить у килимове переплетення. Цим же переплетенням виконані наступні п'ять рядків піткання. У нижній смужці візерунку лише сім ниток основи переплетено двома нитками піткання. Через погане збереження відбитку у цій частині ми не можемо простежити, чи переплетення подвійною ниткою проходить через всю ширину тканини, чи переплітає лише частину ниток основи. П'ять наступних рядків ткані про-

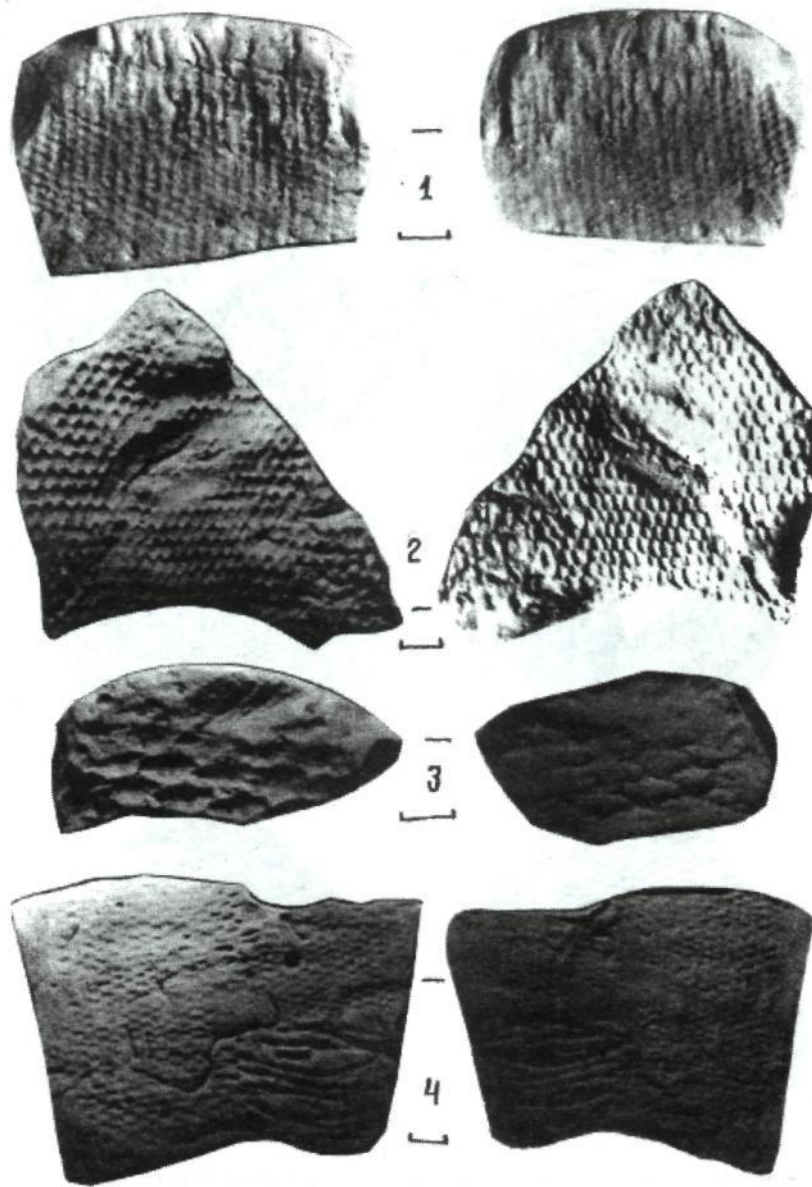

Рис. 2.1-3 — відбитки тканин килимового; 4 — простого полотняного переплетення на фрагментах кераміки з поселення Ялтушків.

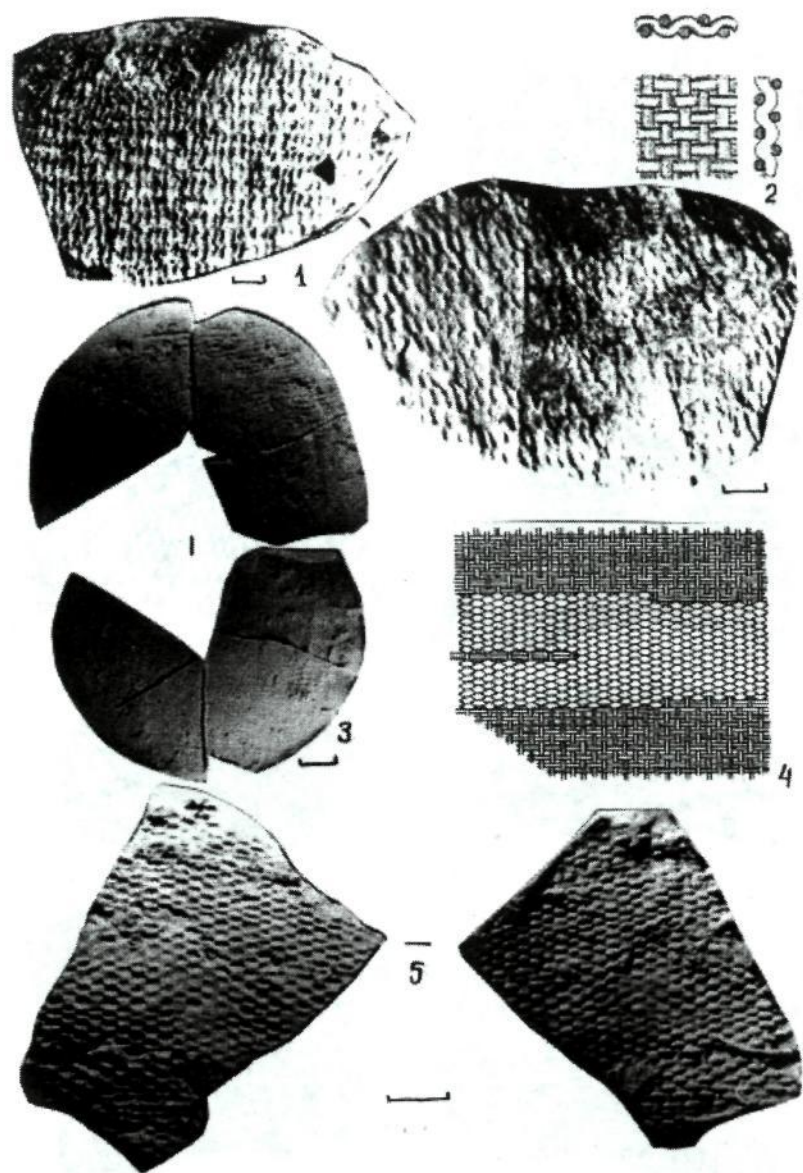

Рис. 3.1,3 — відбитки тканин простого полотняного переплетення; 2 — схема простого полотняного переплетення (за М. А. Новицькою); 4 — реконструкція відбитку тканини з візерунком; 5 — відбиток тканини з візерунком із поселення Ялтушків.

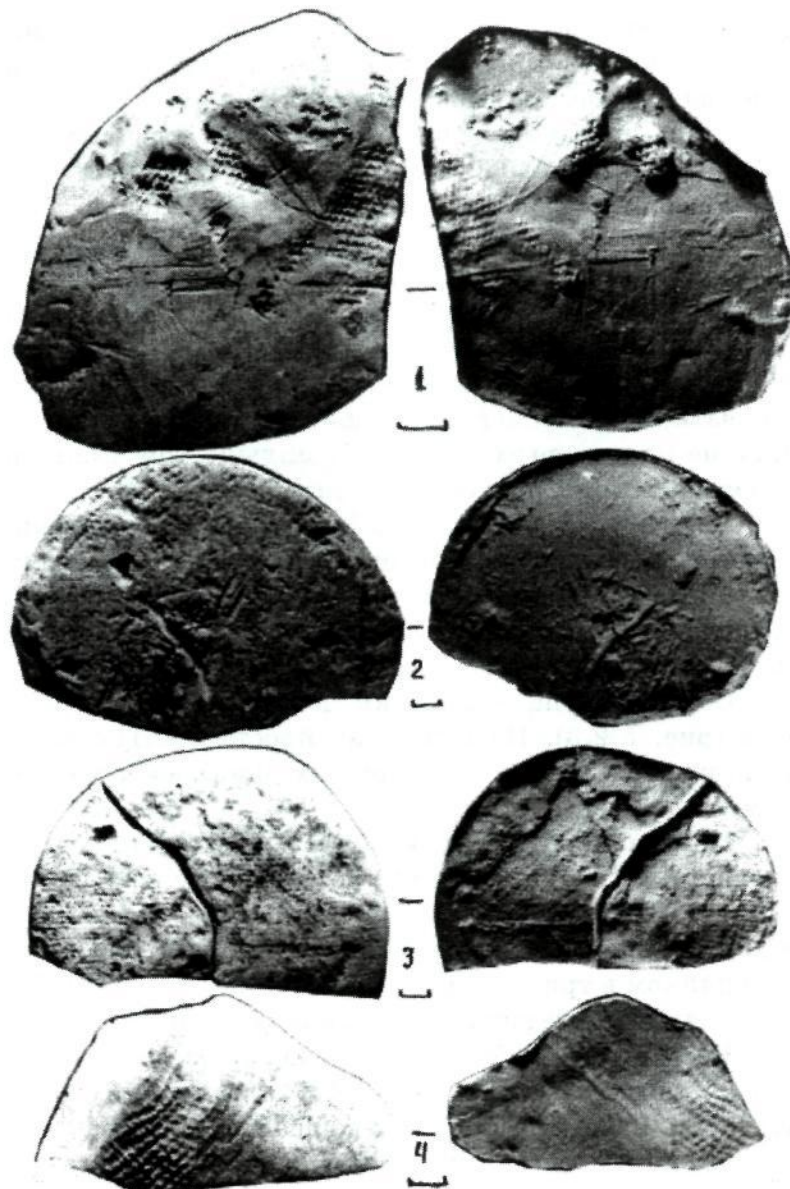

Рис. 4. Відбитки тканин простого полотняного переплетення на фрагментах кераміки з поселення Ялтушків (1-2), Чечельник (3) та Білий Камінь (4).

стим полотняним переплетенням, а два рядки за ними – двома нитками п'іткання. В самому низу збереглися три ряди, ткані килимовим переплетенням.

Вище описаний відбиток аналогічний відбитку зі Стіни (Новицкая, 1960, с. 33-35: рис. 1. [а, б]; 2).

У ткацтві подолян ХІХ-ХХ ст. різні ткацькі техніки в одному виробі означали, в першу чергу, різні кольори. Це можемо бачити на тканих рушниках, скатерках, смугастих залавниках, що зберігаються у фондах Вінницького обласного краєзнавчого музею. У відповідності до етнографічних аналогій можемо стверджувати, що і в описаному відбитку тканини використано не менше трьох кольорів, оскільки дана тканина створена трьома різними ткацькими техніками.

Четверту групу відбитків представляє також один відбиток тканини, в'язаної спицями (рис. 5.1). На ньому чітко простежуються ряди плетіння, утворені петлями за допомогою спиць. В сучасному в'язанні даний тип називається виворітнім (Краузе, 1989, с 70: рис. 207).

Остання група – відбитки тканин, в'язаних крючком (рис. 5.2,3). На відбитках простежуються довгі ряди повітряних петель, з'єднаних між собою стовпчиками різної висоти.

У сучасному в'язанні такий вид називається стовпчик з трьома (рис. 5.6) або одним (рис. 5.5) накидами (Краузе, 1989, с 5: рис. 6: рис. 8). Отже, один відбиток (рис. 5.2) – це відбиток тканини, в'язаний стовпчиком в три накиди, а другий (рис. 5.3) – відбиток тканини, в'язаної стовпчиком в один накид.

На окремих відбитках збереглися тканини, зшиті з двох шматків (рис. 1.1) або залатані. Частина відбитків належала старим, зношеним та дуже потертим тканинам, що розійшлися від довготривалого використання (рис. 1.3; 2.1,4).

Тканини з Ялтушкова мали і значну ширину, понад 20-25 см. Всі відбитки збереглися на денцях столо-

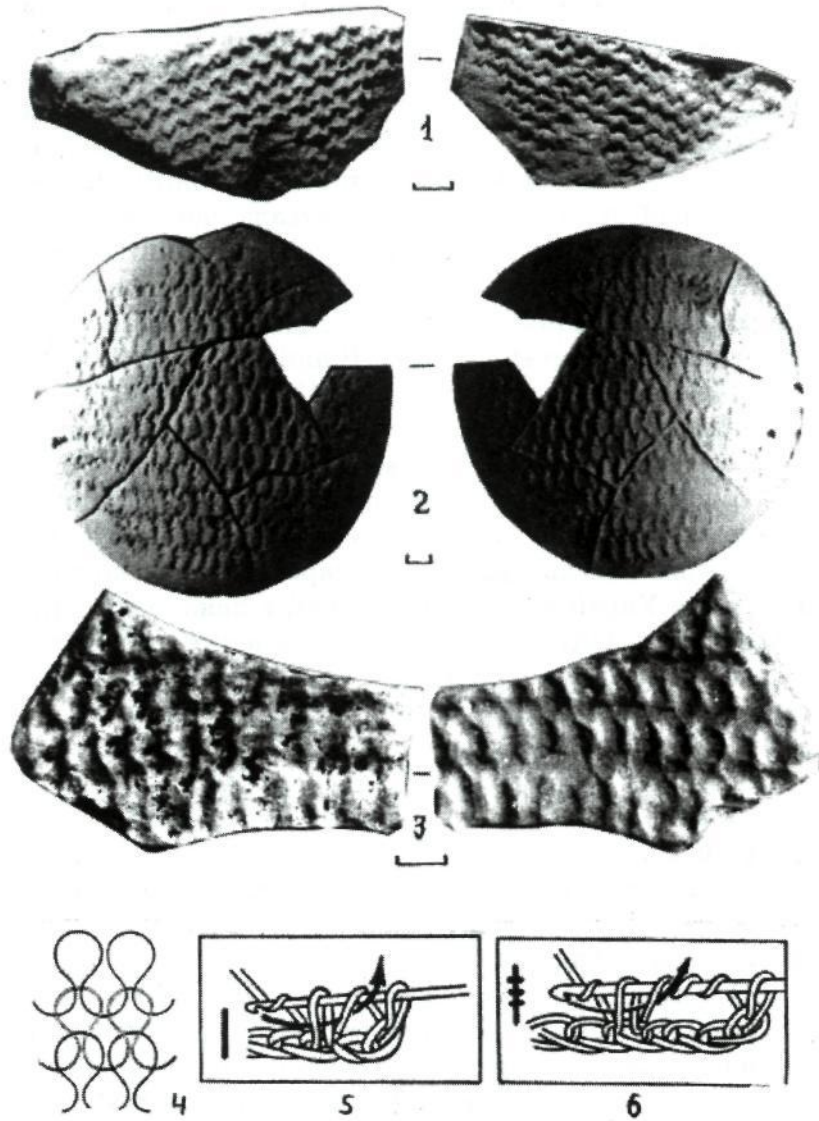

Рис. 5. 1 — відбиток тканини в'язаної спицями; 2-3 — відбитки тканини в'язаної крючком з поселення Ялтушків; 4 — схема в'язання (за М. А. Новицького); 5-6 — схема в'язання крючком [стовпчики в один на три накиди] (за А. Краузе).

вих посудин. Діаметр денць – 13-18 см, тобто вони належали посудинам, висота яких 30-40 см і більше.

Для прядіння ниток трипільцями використовувалася різноманітна сировина. На жаль, за наявними відбитками на сучасному етапі дослідження визначити, яку саме сировину використовували трипільці, неможливо. М. А. Новицька стверджувала, що трипільці, можливо, використовували вовну та рослинні волокна (Новицька, 1948, с 51,52). У палеоботанічних комплексах вже з раннього Трипілля відомі знахідки сім'я конопель невизначеного виду (*Cannabis sp.*) (Янушевич, Кременецький, Пашкевич, 1993, с. 147). З досліджуваних відбитків лише один з Ялтушкова за зовнішніми ознаками схожий на вовняну тканину (рис. 3.1).

Підсумовуючи увесь вищеописаний матеріал, можемо впевнено стверджувати, що на початку пізнього етапу трипільської культури в господарстві стародавнього населення України сталися важливі, якісно нові зміни в розвитку ткацтва, а саме: виготовлення та багатофункціональне використання в побуті тканин з різних волокон (рослинного і тваринного походження). Ткацтво відіграло вже значну роль в господарстві трипільців, що і породило різні види тканин:

- 1) виконані технікою килимового переплетення (три види);
- 2) виконані технікою простого полотняного переплетення (один вид);
- 3) в'язані спицями;
- 4) в'язані крючком (стовпчик в 1, 3 накиди).

При виготовленні глиняного посуду як підстилки використовувались практично зношені (старі) тканини, а також зшиті з двох шматків або залатані, що свідчить про те, що тканини високо цінувались, а залишки використовувались трипільцями до повного зношення. Слід відмітити, що і в XIX-XX століттях

тканини, виготовлені в домашніх умовах, високо цінувалися тими, хто їх виготовляв. Це було зумовлено складним та довготривалим процесом ткацтва, який займав більше двох років (від моменту посіву льону чи конопель і до часу виготовлення і пошиття нового одягу чи іншої речі (Свидзинский, 1916, с 132,134; Трофимов, 1916, с. 192).

Дослідниками відзначалося, що різні способи переплетення у тканинах, зшивання шматків тощо свідчить про те, що в побут трипільців уже ввійшов полотняний одяг, помітно витіснивши одяг зі шкіри (Макаревич, 1960, с 32).

Описані нами знахідки мають прямі аналогії в матеріалах, що походять зі Стіни (розкопки С. С. Гамченка 1929 р. та М. Л. Макаревича 1958 р.) (Новицька, 1948, с. 44-56; Макаревич, 1960, с. 29-32; Новицкая, 1960, с. 33-35).

Можемо зробити попередній висновок про те, що в басейні Дністра та Буго-Дністровському межиріччі на початку пізнього етапу трипільської культури існували поселення, в гончарному виробництві яких технологічною новинкою стало використання тканини як допоміжного матеріалу, підкладаючи її під денця майбутніх посудин при їх виготовленні.

Нез'ясованими до кінця залишаються ще ряд питань, пов'язаних з процесом прядіння ниток, сировиною, а також аспекти технології трипільського ткацтва, особливо ті, що пов'язані з ткацьким верстатом. На нашу думку, необхідно зробити ще цілий ряд уточнень та доповнень, які б змогли вирішити цікаве і водночас складне питання, що стосується ткацтва та тканин Трипілля. Ці та інші проблеми можуть бути вирішені лише в ході подальших досліджень.

Але, не дивлячись на фрагментарність досліджуваних матеріалів з трипільського поселення Ялтушків,

стає очевидним, що у мешканців цього поселення сформувалась складна, висока техніка ткацтва, підтверджена не лише різними ткацькими техніками, а й візерунковим тканням.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Косаківський В. А.* Археологічні пам'ятки Чечельницького району. – Вінниця, 1995. – 180 с. (Машинопис).
2. *Краузе А.* Вязание: Альбом-справочник. – Ташкент, 1989. – 144 с.
3. *Макаревич М. Л.* Исследование в районе с. Стена на Среднем Днестре // КСИА АН УССР. – 1960. – Вып. 10. – С. 23-32.
4. *Маркевич В. И.* Позднетрипольские племена Северной Молдавии. – Кишинев, 1981. – 196 с.
5. *Новицька М. А.* До питання про текстиль трипільської культури // Археологія. – 1948. – Т. II. – С. 44-61.
6. *Новицкая М. А.* Узорные ткани трипольской культуры // КСИА АН УССР. – 1960. – Вып. 10. – С. 33-35.
7. *Пассек Т. С.* Трипольское поселение Поливанов Яр // КСИИМК. – 1951. – Вып. 37. – С. 41-63.
8. *Пассек Т. С.* Раскопки трипольских поселений на Среднем Днестре // КСИИМК. – 1953. – Вып. 51. – С. 46-59: Рис. 25.
9. *Свидзинский В. Е.* Ткацкий промысел в Подольской губернии // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 119-181.
10. *Трофимов Л. Т.* Ткацкий промысел в Подольской губернии // Кустарные промыслы Подольской губернии. – К., 1916. – С. 182-289.
11. *Штерн Э.* Доисторическая греческая культура на юге России // Труды XIII Археол. съезда – М., 1907. – Т. 1.
12. *Янушевич З. В., Кременецкий К. В., Пашкевич Г. О.* Палеоботаничні дослідження трипільської культури // Археологія. – 1993. – № 3. – С. 143-152.